ASPEKTY LITERÁRNOVEDNÉ A JAZYKOVEDNÉ V

Editorka
Viera Kováčová

VERBUM – VYDAVATEĽSTVO KATOLÍCKEJ UNIVERZITY V RUŽOMBERKU

ASPEKTY LITERÁRNOVEDNÉ A JAZYKOVEDNÉ V

9 788056 109700

ASPEKTY LITERÁRNOVEDNÉ A JAZYKOVEDNÉ V

Zborník
Katedry slovenského jazyka a literatúry
Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku

Editorka
Viera Kováčová

VERBUM

Verbum – vydavateľstvo KU
2022

© Autori
Vladimír Barborík, Juraj Dvorský, Peter Ďurčo, Jana Juhásová, Janka Kaščáková, Jana Kišová, Viera Kováčová, Jaromír Krško, Milan Ligoš, Ľudmila Liptáková, Katarína Markovičová, Jozef Mlacek, Valerij M. Mokienko, Oľga Orgoňová, Edita Príhodová, Daniela Slančová, Jaromíra Šindelářová, Eva Urbanová

Aspekty literárnovedné a jazykovedné V

Recenzenti: prof. PhDr. Mária Dobríková, CSc.
doc. PaedDr. Anton Lauček, PhD.
Editorka: doc. PhDr. Viera Kováčová, PhD.

Autorka fotografie: Nina Baláková

Táto publikácia vychádza s finančnou podporou Fondu na podporu vedy Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku a grantového projektu VEGA 1/0646/22 Interkontextovosť biblickej frazeológie.

Vydalo:
© VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku
Hrabovská cesta 1A, 034 01 Ružomberok
verbum@ku.sk

Sadzba: Marek Hasák

1. vydanie
Ružomberok 2022
307 strán

ISBN 978-80-561-0970-0
EAN 9788056109700

Venované docentke Dane Balákovej

OBSAH

Predslov
Viera Kováčová 8

Ešte k frazeológii v škole dnes a zajtra (Teória a prax s víziami)
Milan Ligoš 10

Frazémy v jazyku dieťaťa mladšieho školského veku
Ľudmila Liptáková 27

Frazeológia pre najmenších z perspektívy rodičov
Katarína Markovičová 44

K vývinu pojmu/pojmov a termínu defrazeologizácia
Jozef Mlacek 74

Variantnosť v ustálených konštrukciách
Peter Ďurčo 84

Аксиологема «Синица» в славянском паремиологическом пространстве
Валерий Михайлович Мокиенко 93

Identifikace frazémů podle jejich biblického původu v českém prostředí
Jaromíra Šindelářová 114

Biblické echo frazém kameň úrazu a uholný kameň
Viera Kováčová 134

Jazyk mediálneho športu v komentovaní priamych prenosov z krasokorčuľovania
Daniela Slančová 165

Občianska veda v službách lingvistiky na ceste k sociálnej inklúzii s podporou jazyka
Oľga Orgoňová 180

Motivačný svet používateľov súčasnej slovenčiny vo svetle módnej lexiky
Jana Kišová 196

Lexikálno-sémantické východiská niektorých hydroným a ojkoným stredného povodia Váhu
Jaromír Krško 205

Poézia ako cesta k transcendencii?
Edita Príhodová 219

Sémantika cesty v básnickej tvorbe Erika Jakuba Grocha
Jana Juhásová 233

Fikčný svet škaredej pani Kurčaťovej
Eva Urbanová 246

Vilikovského Bratislava chôdze a práce: Peší príbeh
Vladimír Barborík 260

„Je ne parle pas français“: Katherine Mansfieldová a Francúzsko
Janka Kaščáková 280

Svet vecí. Peter Stamm: Sedem rokov (2009)
Juraj Dvorský 297

LEXIKÁLNO-SÉMANTICKÉ VÝCHODISKÁ NIEKTORÝCH HYDRONÝM A OJKONÝM STREDNÉHO POVODIA VÁHU[1]

Jaromír Krško
Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Napriek zdanlivo odlišnej vedeckej orientácii jubilantky s mojím zameraním je tu hneď niekoľko prienikov, ktoré nás okrem dlhoročného priateľstva spájajú – vedecké začiatky D. Balákovej prezentované v diplomovej práci *Oronymia oblasti povodia rieky Revúcej* (1985) dávali nádej, že sa bude jubilantka uberať tým správnym onomastickým smerom. Osud však zariadil, že si ju postupne získala iná krásna disciplína – frazeológia. Tá v minulosti oslovila aj mňa – o svoje poznatky z tejto disciplíny sa rád delím so študentmi na prednáškach a seminároch z frazeológie.

Takže odpoveď na otázku, či by som prispel do zborníka venovaného jubilantke, bola rýchla a bez váhania, pretože po chvíli som vedel, že jej rád (možno s trochou nostalgie) pripomeniem počiatky vedeckej dráhy. Toponomastika ako subdisciplína onomastiky totiž v sebe zahŕňa aj oronymiu, ktorá bola v spomínanej diplomovej práci ohraničená povodím Revúcej vlievajúcej sa do najdlhšej slovenskej rieky – Váhu. A vždy cestou za študentmi v Ružomberku obdivujem krásu tejto horskej riečky a v kútiku mysle si spomeniem aj na autorku spomínanej diplomovej práce.

Povodie Váhu je posledným povodím, ktoré je potrebné spracovať v rámci projektu *Hydronymia Slovaciae*, aby sme mali spracované všetky povodia západného a stredného Slovenska a sústredili sa na spracovanie povodí východnej časti Slovenska.

[1] Príspevok predstavuje časť grantového projektu Grantovej vedeckej agentúry MŠ SR a SAV VEGA č. 1/0020/20 *Synchrónna a diachrónna hydronymia stredného povodia Váhu*.

Z povodia Váhu boli doteraz spracované monografie *Hydronymia povodia Oravy* (Majtán – Rymut, 2006[2]), *Hydronymia povodia Turca* (Krško, 2003), *Hydronymia horného povodia Váhu (od povodia Rajčanky po prameň Váhu)* (Krško, 2011), *Hydronymia povodia Kysuce* (Krško – Velička, 2011).

Je preto prirodzené, že v príspevku budeme venovať primárnu pozornosť názorom o pôvode názvu najdlhšej slovenskej rieky Váh (365,6 km). Etymologické výklady a nejednotnosť o pôvode názvu Váhu siahajú až do 18. storočia – medzi prvými známymi názormi a snahami o výklad názvu Váh sa ocitá názor slovenského polyhistora Mateja Bela, ktorý sa vo svojich *Notíciách* zaoberal vysvetlením pôvodu názvu. Prvotne vychádzal zo slovenského apelatíva *váha*, ale pripúšťal aj motiváciu latinským slovom *vagus* (túlavý). V závere svojich úvah uprednostnil etymón z nemeckého apelatíva *die Woge* – vo význame *vlna*, *príval*. Túto motiváciu odôvodnil slovami, že „je totiž nadmieru zvlnený a prudký, najmä v tých miestach, kde skaly a bralá robia koryto hrboľatým. Vtedy totiž rozbitý jedným úskalím rúti sa do druhého a zas naspäť odrazený môže robiť dojem, že ani tak netečie, ako skôr sa len vlní“ (Drdoš, 1984, s. 81 – 82).

Nejednotnosť názorov o pôvode názvu Váh spočíva v rozdielnych názoroch, či ide o predslovanský pôvod názvu a Slovania ho prebrali od etník, ktoré tu boli pred ich príchodom do oblasti strednej Európy, alebo ide o názov so slovanskými etymologickými východiskami. Logickejšie argumenty vyznievajú pre zástancov predslovanského pôvodu názvu, medzi ktorých patrili napr. E. Schwarz, V. Šmilauer, B. Varsik a ďalší. Títo predstavitelia spájali pôvod názvu s germánskym *wâg* vo význame *prúd*[3]. V tomto názore sa plne stotožňujeme s názorom historika B. Varsika a jeho logickým argumentom, že názvy veľkých vodných tokov musia pochádzať od obyvateľov, ktorí tu žili pred príchodom Slovanov, a tieto názvy Slovania od nich prevzali a adaptovali do svojho jazyka. Keďže pri veľkých tokoch riek boli pre obyvateľov výhodnejšie a lepšie životné

[2] Ide o druhé prepracované a doplnené vydanie, prvé vydanie (podľa staršej metodiky) vyšlo v roku 1985.

[3] Etymologicky sa tieto názory spájajú s názorom M. Bela o východisku z nemeckého *die Woge* – vlna, príval (pozri vyššie).

podmienky, a vieme, že územie Slovenska bolo pred príchodom Slovanov osídlené „germánskym a možno aj predgermánskym obyvateľstvom, najmä keltského pôvodu“ (Varsik, 1990, s. 22), je pravdepodobné, že Slovania prevzali od nich názov rieky Váh. Žiaľ, najstaršie doteraz nájdené zápisy Váhu pochádzajú zo začiatku 12. storočia (1111 flumen *Vvaga*, 1113 aqua *Vvac*), teda z obdobia prítomnosti Slovanov v tomto priestore.[4]

V. Šmilauer vo svojej prelomovej monografii *Vodopis starého Slovenska* považuje názov *Váh* za germánsky: „Dnes obecně se vykládá jméno Váhu z germánčiny. Základem je germánske **wâg* ‚bewegtes Wasser, Woge, Strom, Fluss‘“ (Šmilauer, 1932, s. 307). Kvádi z Hessenska, ktorí prišli na územie dnešného Slovenska, priniesli so sebou názov pochádzajúci z pomenovania rieky *Eschwege* (preteká medzi Kasselom a Erfurtom), ktorý súvisí s pragermánskym **wégaz* > *wága* (tvar v 3. storočí) > *wäg* (tvar v 4. storočí). Tento germánsky koreň znamená v slovenčine *hučiaca rieka, prúd*. Kvádi „tak pojmenovali tok Váhu někde u Laugaricia (Trenčína)“ (Salhiová, 2001, s. 81), teda v oblasti, kde je vodný tok dostatočne silný a voda vydáva hučiaci zvuk. Podľa V. Šmilauera prevzali tento predslovanský – germánsky (kvádsky) názov Slovania vo forme *Wág* a od nich potom Maďari[5]. V. Šmilauer (1932, s. 307) takisto sumarizuje predchádzajúce etymológie Váhu, pričom ich delí na etymológie vychádzajúce zo sanskrtu (Veterán), latinské (Matej Bel), slovanské (Bel, Hunfalvy, Sasinek, Tomicki, Zoch), sarmatské (Sobolevskij) a maďarské (Podhráczky). K nemeckému pôvodu názvu Váh sa prikláňa aj jazykovedec a slavista J. Stanislav, ktorý pomenovanie *Váh* spája s nemeckým významom „rieka“ (Stanislav, 1947, s. 68).

Medzi hlavných predstaviteľov slovanského pôvodu názvu Váh v slovenskej onomastike patrí Š. Ondruš, ktorý prvé

[4] V tomto smere sme na tom lepšie pri historických dokladoch na rieku Hron, pretože najstarší zápis pochádza z obdobia rokov 166 – 180 z pera rímskeho cisára Marca Aurélia v podobe *Granoua* (Krško, 2008, s. 78 – 80). Predslovanský pôvod názvu Hrona je nespochybniteľný a zároveň je to jeden z argumentov, že pokiaľ Hron má predslovanský pôvod, rovnaký pôvod by mohli mať aj iné veľké toky na Slovensku.

[5] Preto sa v administratívnych zápisoch a maďarských prameňoch zachováva v názve Váh pôvodná koncová hláska *g*, zatiaľ čo v slovenskom jazykovom prostredí sa zmenila na *h*.

verzie etymológie publikoval v roku 1972. Pôvod názvu hľadá v praslovančine a vo svojich výkladoch sa prikláňa k dvom možným významovým paralelám. Podľa neho jedným z východísk môže byť praslovanský apelatívny základ *vagъ, vaga* vo význame *z hrubého konára vysekaná žrď*, teda motivantom boli ohrady zo žrdí a dosák postavených na brehoch toku. Takúto motiváciu majú podľa Š. Ondruša viaceré vodné toky u východných Slovanov [*Žerď, Žerdeva, Batiná, Batog* (Ondruš, 2004, s. 122)], ale takto motivované hydronymá spomínajú aj O. P. Karpenko(vá) (2003, s. 98) a V. P. Šuľgač (1998, s. 331) – *Жердь* – tu však uvažujú o motivácii indoeurópskym (ďalej len ide.) základom **ger-* vo význame *hýbať, kriviť*.[6] Druhým motivantom rieky Váh by podľa názoru Š. Ondruša mohlo byť psl. slovo *jugъ* v prvotnom význame *svetlo* pochádzajúce z ide. základov **veg-* : **vog-*, ktoré nachádzame v apelatívach *jug-*, *ug-* ale aj v hydronymách *Ug, Už, Jug* (Ondruš, 2004, s. 122). O. P. Karpenko(vá) však názvy *Už, Uš/Uša, Jug*... dáva do súvislosti s psl. koreňmi **ǫž-, *ǫg-* ale vo význame „ščos krive, zignute“ (Karpenko, 2003, s. 197) – tu sa dostávame späť k predošlej motivácii zahnutým tvarom koryta rieky.

Povodie Váhu, ktoré je predmetom výskumu v rámci projektu *Synchrónna a diachrónna hydronymia stredného povodia Váhu*, je zo severu vymedzené ústím riečky Rajčianka, ktorá sa v Žiline vlieva do Váhu ako jeho ľavostranný prítok. Dolný tok Váhu je vymedzený jeho pravostranným prítokom – riečkou Vlára, ktorá spája územie Moravy so Slovenskom. Vlára pramení v katastri obce Drnovice (severozápadne od obce Valašské Klobouky), preteká cez Vlársky priesmyk, v mieste Vlárka – Rybníky pretína česko-slovenskú štátnu hranicu a južne od Nemšovej ústi do Váhu.

O dôležitosti dopravnej trasy vedúcej popri Váhu v smere sever – juh niet pochýb a táto cesta bola v minulosti aj náležite chránená. Išlo o dopravnú spojnicu európskeho významu, pretože popri toku Váhu smerovala jedna z hlavných obchodných magistrál z juhu Európy na sever. Medzinárodný rozmer tejto spojnice potvrdzujú aj archeologické nálezy arabských a byzantských mincí a fakt, že v čase Rímskej ríše týmto územím viedla rímska vojenská cesta (Salhiová,

[6] „U takomu razi gidronim *Žerdja* mig bi tlumačitisja jak ‚kriva, zvivista (rička)‘“ (Šuľgač, 1998, s. 332).

2001, s. 87) a neskôr, v čase Veľkej Moravy, túto strategickú cestu strážili slovanské strážne hrady a hradiská spravované slovanskými veľmožmi. Obchodné cesty smerujúce k Trenčínu ako dôležitému uzlu viedli aj z moravskej strany a zabezpečovali spojenie cez Biele Karpaty v smere západ – východ. Staršou a dôležitejšou cestou bola cesta zo Starého Hrozenkova do Drietomy a Trenčína popri riečke Drietomica. R. Marsina spomína, že v južnej časti trenčianskeho chotára sa už v 11. storočí spomína most cez Váh (Štefánik – Lukačka, 2010, s. 511). Popri Váhu sa cesty rozvetvovali smerom na sever do Ilavskej kotliny a do Žiliny, na juh viedli cesty do Beckova a Piešťan, prechodom cez Inovec viedla cesta na východ do hornej Nitry. Paralelnou cestou, ako bol prechod z moravskej strany do Trenčína popri Drietomici, bola cesta cez Vlársky priesmyk a ako spomína R. Marsina, táto cesta sa stala frekventovanejšou neskôr ako cesta popri Drietomici (Štefánik – Lukačka, 2010, s. 511). Zvýšenie dôležitosti cesty cez Vlársky priesmyk môže súvisieť aj so snahou vyhnúť sa mýtu v Trenčíne.

Spomínanou dôležitou spojnicou v oblasti Považia bola aj stará obchodná cesta popri riečke Vláre. Preto môžeme usudzovať, že jej názov môže byť predslovanského pôvodu. Aj tu sa však stretávame s etymológiami o predslovanskom i slovanskom pôvode názvu. Jedným zo zástancov názoru o slovanskom pôvode názvu bol predovšetkým Š. Ondruš, ktorý argumentoval aj tým, že názov Vlára sa objavuje v análoch pomerne neskoro – podľa jeho zistení záznamy pochádzajú až z 18. storočia. Túto chybu mu v recenzii jeho prednášok[7] z XV. ročníka letného seminára slovenského jazyka a kultúry vyčítal V. Šmilauer (Šmilauer, 1981, s. 155). Doteraz dochované najstaršie zápisy názvu Vlára siahajú do konca 12. storočia – najstarší zápis pochádza z roku 1193. Pri opise hraníc darovaného územia Kameničian, Predmieru a Súľova, ktorého hranice viedli smerom k Morave až k rieke Vláre (usque ad rivum *Valara*) (Varsik, 1990, s. 31; CDSl. I., 1971, s. 95). Ako píše B. Varsik „listina z r. 1193 sa nezachovala v origináli, ale v jednoduchom odpise rukou zo 17. storočia“ (Varsik, 1990, s. 31). Zároveň pripomína, že R. Marsina podrobne skúmal vznik listiny a záverom o nej uviedol, že text je autentický a vyjadruje skutkový stav na konci 12. storočia. V roku 1539 sa dozvedáme z listu

[7] Ide o prednášku *Slovenské rieky – pôvod mien* (Ondruš, 1979).

mestečka Brumov adresovaného mestu Trnava, že ich zemský pán dal postaviť rybník na Vláre („na Wlarzy"). Napriek tomu, že najstarší zápis pochádza z 12. storočia, ide bezpochyby o starý názov. Viaceré teórie (či už o slovanskom alebo germánskom pôvode) sa zhodujú v tom, že dnešný tvar Vlára je výsledkom metatézy likvíd, ktorá nastala aj v praslovančine vo 8. storočí. Š. Ondruš uvažuje o tom, že základ *vlar-* vznikol metatézou zo staršieho *vol-r-a*, a podobnosť nachádza medzi slovanskými zemepisnými názvami *Vol-unь* (jeden sa nachádza pri ústí Odry do Baltského mora, druhý leží na pravom brehu rieky Bug). Paralely sú podľa Š. Ondruša aj pri slovanskom etnonyme *Volyňane* s pôvodným významom „Dolniaci", teda ľudia žijúci v nížine, v doline. Východiskom je podľa Š. Ondruša ide. koreň *aul-*, psl. *ul-*, s významom priehlbeň, jama, dolina. Vlára je teda rieka v doline, v údolí.

L. Barabás[8] v jednom zo svojich etymologických blogov venoval pozornosť aj názvu Vlára. Názorovo sa čiastočne stotožňuje aj so zástancami praslovanských východísk, ale argumentačne sa skôr prikláňa k starším indoeurópskym východiskám. Podľa neho etymológie názvu Vlára môžu vychádzať zo slovanských základov, teda z praslovančiny, ale aj zo starších indoeurópskych základov. Východiskom by podľa L. Barabása mohol byť predpoklad zmeny *vral-* > *vlar-*. Svoje analýzy opiera o germánske základy, ktoré porovnáva so slovanskými sémantickými východiskami – „po dánsky vræle, vraale, švédsky vråla, nórsky (dial.) vræla a dolnonemecky wrâlen znamená kričať, revať." Motivácia revúcou vodou je známa aj v slovenskej hydronymii (*Revúca, Hučava, Gortva*...). Nórska rieka *Vråla* by mohla mať (podľa Barabása) súvislosť s dánskym slovesom *vrinske*, čo znamená „erdžať, krochkať". Príbuzné je aj švédske *vride* – točiť, vrtieť, krútiť, ktoré vychádza z ide. koreňov **vri-, *vre-*. Tieto germánske východiská sa L. Barabás pokúša spájať so slovenským apelatívom *vriedlo*, ktoré súvisí so slovesom *vrieť*. Spenenou (akoby vriacou) vodou boli motivované hydronymá *Vríca* (Krško, 2003, s. 127), *Varínka* (Krško, 2011, s. 167). Tieto slovenské hydronymá zapadajú do sústavy slovanských hydroným typu *Vruči potok*, pramene *Vučije Vrelo, Slamino Vrelo, Djedova Vrela, Vrelo* v Bosne a Hercegovine,

[8] http://ladislavbarabas.blogspot.com/2011/09/o-povode-hydronyma-vlara.html

podobne pomenované pramene v Srbsku. L. Barabás pripomína aj prameň *fons Wralis (Wral)*, ktorý zaznamenal V. Šmilauer (1932, s. 90, 332) v listine z roku 1364 a ktorý sa nachádza v oblasti Strážovských vrchov neďaleko ústia rieky Vlára. Podľa jeho názoru mohol mať zapísaný prameň *Wralis* podobu „Vrälo, *Vrielo alebo *Vrelo“ (Barabás), čo môže spájať germánske etymóny so slovanskými, takže východiskom názvu Vlára by mal byť indoeurópsky základ.

Staroeurópsku etymológiu názvu Vlára pripúšťa aj M. Salhiová (2001) vo svojej diplomovej práci.[9] V rámci tejto etymológie predstavuje názor O. Šefčíka, ktorý vychádza zo staroeurópskeho koreňa **ual-* – ten vznikol z ide. koreňa **uel-* a postupne sa transformoval do základu *val-* (napr. názvy riek *Valle* v Lotyšsku, Nórsku a v Istrii, rieky *Vala, Välius, Valupýpius, Válpis, Väliupis, Valqupis, Välupis* a *Vallné* v Litve, *Valbona* v Albánsku a pod. Ide. koreň **uel-* spája O. Šefčík so staroindickým *valati*[10] s významom „točiť sa, otáčať sa“. Druhá časť názvu Vlára je sufix *-ra*, ktorý takisto poukazuje na neslovanský pôvod, pretože tento sufix sa vyskytuje v predslovanských hydronymách (napr. *Nitra*, *Odra*). O. Šefčík takisto predpokladá ďalšiu zmenu názvu metatézou likvíd (podobne ako Š. Ondruš a ďalší). Vývoj názvu by teda mal byť **Valra* > **Volra* > *Vlara* s významom „rieka ležiaca v údolí“ alebo „víriaca, valiaca sa rieka“.

Viaceré hydronymá v skúmanej časti povodia Váhu majú praslovanské východiská, podobne ako iné hydronymá slovenských povodí. V oblasti stredného Váhu predstavovala rieka v minulosti silný vodný tok, ktorý sa v čase jarných a jesenných záplav vylieval, zaplavoval veľkú časť územia a spôsoboval hospodárske škody.[11] Časť hydroným z tejto oblasti bola motivovaná apelatívami viažucimi sa k mokrému, barinatému prostrediu, prípadne

[9] Vedúcim diplomovej práce bol prof. V. Blažek – významný český etymológ, ktorý sa v rámci svojich analýz venoval aj etymológiám viacerých českých a moravských hydroným a oroným.

[10] V praslovančine z tohto koreňa vzniklo sloveso *valiti*, v latinčine *volvere* znamená otáčať, valiť, nemecké *walzen* má význam otáčať sa sem a tam.

[11] Regulácia Váhu nastala predovšetkým v 20. storočí vybudovaním viacerých vodných diel a vyrovnávacích nádrží.

sémantika hydronyma vyjadruje kvasné procesy, hnijúce lístie, trávu a naplaveniny tvoriace sa v mŕtvych ramenách riek pri jarných a jesenných záplavách a pod. Tieto hydronymá neskôr motivovali názvy osád, ktoré vznikli v blízkosti tých vodných tokov – to znamená, že primárnym názvom bolo hydronymum, z ktorého vzniklo ojkonymum procesom transonymizácie. Vniknutá onymická homonymia (hydronymum Kvašov – ojkonymum Kvašov[12]) sa neskôr odstránila premenovaním menej dôležitého objektu – v tomto prípade došlo k zmene hydronyma na Kvašovský potok, čím sa zvýraznila lokalizácia objektu, teda to, že potok preteká územím obce Kvašov. Hydronymá *Kvašov* (pravostranný prítok Lednice) a *Kvašovský potok* (ľavostranný prítok Domanižanky) boli motivované apelatívom *kvas*, prípadne nárečovou podobou *kvaš*, ktoré nemalo len význam „niečo vykvasené“, ale aj význam „nečistota, kal“. Apelatívum *kvas/kvaš* je všeslovanské – a to znamená, že doklady na takto motivované hydronymá nájdeme vo všetkých slovanských jazykoch. Je prirodzené, že vývojom jazyka dochádza v jednotlivých jazykoch k sémantickým posunom – v starej češtine slová *kvas, zkvašený* znamenali „kvas“, ale aj „zábavu, hodovanie“[13], v srbčine a chorvátčine slovo *kvasan* znamená „kysnutý“, ale aj „rozmočený, mokrý“. Mokré okolie obce Kvašov potvrdzuje aj názov neďalekej osady Močiare.

Sústavu hydroným motivovaných zapáchajúcou vodou dopĺňa názov potoka *Tuchyňa*,[14] ktoré vzniklo z praslovanského základu *tǫch- > tuch-* – tento apelatívny základ označoval páchnucu vodu, v ktorej sa rozkladali rastliny, prípadne uhynuté živočíchy. Obec Tuchyňa leží asi 15 km južne od Kvašova. Západne od vodnej nádrže Nosice po prúde Váhu sa nachádza okresné mesto *Púchov*. Motivácia názvu nie je celkom jednoznačná – na internetovej stránke mesta sa v rámci histórie spomína, že najstarší zápis obce pochádza z darovacej listiny kráľa Bela IV. z roku 1243 – tu je osada zapísaná v podobe *Puch*. Kráľ Belo IV. „vydal viacero darovacích listín a v jednej z nich sa spomína aj muž menom

[12] Osada je zapísaná prvý raz v roku 1471 v podobe *Quazzow*.

[13] Ide o posun významu, pretože kvasiť znamená aj byť v pohybe, v nepokoji.

[14] Ide o dnešný Tuchynský potok. Najstarší zápis hydronyma pochádza z roku 1259 v podobe *Thuhene* (CDSl. II., 1987, s. 445).

Puch, vlastník rovnomennej osady“ (web 1). Samotný vznik osady datujú do obdobia okolo roku 1100. Túto etymológiu môžeme do istej miery považovať za eufemizáciu reálnej motivácie. Iný výklad pôvodu názvu Púchov totiž spočíva v motivácii apelatívom puch – nepríjemný zápach zo zahnívajúcich rastlín v blízkych meandroch Váhu, čo by korešpondovalo s motiváciami názvov Tuchyňa, Kvašov a pod.

Dôležitosť tejto časti Považia z hľadiska strategickej obchodnej cesty dokazujú viaceré osadné názvy utvorené zo slovanských osobných mien – či už v plnej forme zloženého antroponyma alebo v hypokoristickej podobe pôvodného slovanského šľachtického mena. Časť z týchto obcí sa vyvinula v blízkosti jednotlivých strážnych hradov, resp. vyvíjali sa ako obce v rámci sústavy strážnych hradov rozmiestnených po pravej i ľavej strane Váhu. História týchto obcí siaha do obdobia Veľkej Moravy a 12. – 14. storočie. V sledovanom úseku Váhu leží západne od Žiliny osada *Predmier*, ktorej názov nachádzame v roku 1193 v podobe *Predmir*, ale v roku 1312 sa dochovala dnešná podoba *Predmier*[15]. Strážny hrad kontroloval a chránil cesty na ľavom brehu Váhu. Názov obce môžeme rekonštruovať ako **Prědъmirjь dvorьcь*, teda ako dvorec (majetok) patriaci veľmožovi Predmirovi. Severovýchodne od Predmieru nachádzame v ohybe Váhu na pravom brehu ďalší strategicky umiestnený strážny hrad, ktorý sa pôvodne volal *Bytča* (neskôr v blízkosti hradu vznikli obce Veľká Bytča a Malá Bytča). V ranom stredoveku sa pri názve Predmier začína objavovať zdrobňujúca podoba osobného mena *Bytek* v privlastňovacej forme *Bytča* (1250 *Byucha*). Táto podoba musela vzniknúť z podoby **Bytъkъja vьsь* (Bytkova ves). „Možno sa domnievať, že mladší potomok váženého rodu plnil na druhej strane Váhu podobnú strážnu úlohu ako veľmož *Prědъmirъ*, prípadne aj v spolupráci s ním“ (Krajčovič, 2005, s. 85).

Severovýchodne od Bytče sa nachádza Kotešová (s najstarším zápisom z roku 1234 *Hotesou*) – toto ojkonymum takisto dochováva posesívny tvar utvorený z hypokoristickej podoby osobného

[15] Tento názov je dôležitý aj pre slovenskú jazykovedu, pretože obsahuje najstarší zápis slovenskej dvojhlásky.

slovanského mena *Choteš* (< *Chotemír*[16]). Hlásková zmena z pôvodnej podoby *Choteš* na *Koteš* sa vykonala disimiláciou, teda rozlíšením dvoch pôvodne totožných hlások obyčajne v tom istom slove – podobne ako v slovách kopec/chopec, skovať/schovať, plákať/pláchať. Južnejšie v smere po pravom brehu Váhu sa nachádza sústava menších strážnych hradísk – súčasťou dnešného Púchova je pôvodná samostatná osada Bezdedov (najstarší zápis je z roku 1471 v podobe *Bezdyedow*). Názov obce bol motivovaný slovanským osobným menom *Bezdědъ*. Pôvodný názov môžeme rekonštruovať do podoby **Bezdědovъ dvorьcь* – t. j. dvorec patriaci váženému mužovi menom Bezded.[17] O motivácii strážnym stanovišťom v tejto časti Váhu svedčí susedná obec *Streženice* (v rokoch 1979 – 1990 bola súčasťou Púchova). Streženice sa spomínajú v roku 1408 ako *Stresnycza*. Motiváciou ojkonyma bolo praslovanské sloveso *strěgnǫti* – striehnuť, dávať pozor. Pomnožný tvar ojkonyma tiež svedčí o tom, že išlo o sústavu viacerých strážnych bodov. Úlohou strážnych objektov v Bezdedove a Streženiciach bolo strážiť prielom medzi Bielymi Karpatami a Javorníkmi ako dôležitú cestu smerom na Moravu. Juhozápadne od Púchova leží bývalá samostatná obec Bohunice (od roku 1973 je súčasťou obce Pruské), ktorej názov dochováva slovanské meno Bohun (resp. Bogun). V blízkosti bol strážny hrad – v roku 1229 sa spomína ako *terra Bohwnycz*. Názov teda súvisí so slovanským menom *Bogunъ*. V blízkosti Bohuníc (severne od Dubnice nad Váhom) sa nachádza obec Bolešov, ktorej názov vznikol z hypokoristickej podoby osobného mena *Boleš* (< *Boleslav*, prípadne *Bolemír*[18]). Najstarší zápis obce pochádza z roku 1331 v podobe *Bolleso* (Krajčovič, 2005, s. 85). Susedná obec Borčice je zapísaná prvý raz v roku 1238 v podobe *villa Bork*. Ojkonymum je dokladom na existenciu slovanského osobného mena *Borek* – hypokoristickej podoby osobného mena *Borislav*, prípadne

[16] Týmto želacím menom priali nositeľovi, aby chcel mier (*chotěti* + *mir*).

[17] Obsah mena je zrejmý – išlo o označenie mladého muža, ktorý nemal v rode deda (otcovho otca), čiže mohlo ísť o vyzdvihnutie jeho mladého veku.

[18] Mená Boleslav, Bolemír mali nositeľovi mena zabezpečiť veľa slávy, veľa mieru. Obdobou slovanského mena Boleslav je aj české meno Václav.

Borivoj[19]. Sústavu slovanských strážnych hradov a hradísk v povodí stredného Váhu uzatvára ojkonymum *Ľuborča*, ktoré od roku 1976 nepomenúva samostatnú obec, ale mestskú časť Nemšovej. Názov *Ľuborča* bol takisto motivovaný osobným slovanským menom veľmoža, ktorý kontroloval a chránil oblasť ústia Vláry do Váhu. Najstarším zápisom je podoba Liburcha z roku 1242 a názov súvisí s antroponymom *Ľuborek* (do 9. stor. v podobe **Ľuborъkъ*). Toto šľachtické (želacie) meno pozostávalo z dvoch častí – prvá časť *ľub* je zo slovesa *ľubiti – mať rád, mať z niečoho radosť,* druhá časť mena *-rъk-* vznikla z praslovanského slovesa *rъkti – riecť, povedať, rozprávať.* Menom želali jeho nositeľovi, aby v dospelosti rád rozprával, šíril dobré reči o svojom rode.

V súvislosti s ojkonymami, ktoré reprezentujú sústavu strážnych hradísk a obranných objektov, možno na záver vysloviť domnienku, že ojkonymá motivované zloženými osobnými slovanskými menami predstavovali dôležitejšie a významnejšie strážne hrady, ktorých majiteľmi boli významní slovanskí veľmoži, a názvy motivované hypokoristickou podobou antroponyma svedčia o menších hradiskách, ktoré dopĺňali sústavu strážnych objektov v oblasti dôležitej obchodnej cesty v povodí Váhu.

V príspevku sme venovali pozornosť analýze niektorých hydroným a ojkoným v oblasti stredného Váhu, ktorá je ohraničená zaústením Rajčanky do Váhu na severe a zaústením Vláry v južnej časti skúmaného územia. Obidva dôležité vodné toky – Váh i Vlára majú pôvod svojich názvov v predslovanských (indoeurópskych) východiskách. Pri analýze však uvádzame aj názory o praslovanskom pôvode. Starobylosť týchto názvov vyplýva z toho, že popri ich toku viedli dôležité obchodné cesty spájajúce územie dnešného Slovenska s Moravou, Čechmi a Váh predstavoval dôležitú spojnicu medzi juhom a severom Európy už v dobe pred príchodom Slovanov. Dôležitosť a strategickú polohu tejto dopravnej a obchodnej cesty podčiarkuje prítomnosť sústavy strážnych slovanských hradov a hradísk z obdobia Veľkej Moravy a raného Uhorska. Etymológia týchto názvov zároveň svedčí

[19] Tieto želacie mená mali zabezpečiť jeho nositeľovi, aby bol slávny bojovník, aby dokázal bojovať „s vojom“, teda vojenskou jednotkou.

o tom, že majiteľmi týchto hradísk boli slovanskí veľmoži, ktorí zodpovedali za ochranu a správu príslušnej časti územia.

Literatúra

CDSl. I. – Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. T. 1 (850-1235). Ed. R. Marsina. Bratislava: Veda 1971. 472 s. + 26 s. príloh

CDSl. II. – Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. T. 2 (1235-1260). Ed. R. Marsina. Bratislava: Obzor 1987. 640 s. + 32 s.

DRDOŠ, Ján: Matej Bel slovenský geograf. Bratislava: Veda 1984. 207 s.

GOÓTŠOVÁ, Andrea – CHOMOVÁ, Alexandra – KRŠKO, Jaromír: Hydronymia slovenskej časti povodia Hornádu. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, Filozofická fakulta 2014. 550 s.

HIKANÍKOVÁ, Vladimíra: Hydronymia stredného povodia Váhu (Kraľovany – Nosice). Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici 2005. 140 s.

CHOMOVÁ, Alexandra: K hydronymii povodia Torysy. (K variantnosti a polyonymii v pomenovaní tokov z povodia Torysy). In: Čornejová, Michaela – David, Jaroslav – Harvalík, Milan (eds.): Mnohotvárnost a specifičnost onomastiky. IV. česká onomastická konference 15. – 17. září 2009. Sborník příspěvků. Ostrava – Praha: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě – Ústav pro jazyk český AV ČR 2010, s. 198 – 205.

KARPENKO, Oľga Petrivna: Gidronimikon Centraľnogo Polissja. Kijiv: Institut ukrajinskoj movi NAN Ukrajini 2003. 317 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava: Literárne informačné centrum 2005. 230 s.

KRŠKO, Jaromír: Hydronymia povodia Turca. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied 2003. 167 s.

KRŠKO, Jaromír: Antroponymá ako motivanty terénnych názvov a hydroným. In: Acta onomastica, roč. XLVII, 2006, s. 326 – 336.

KRŠKO, Jaromír: Hydronymia povodia Hrona. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied 2008. 351 s.

KRŠKO, Jaromír: Hydronymia horného povodia Váhu (od povodia Rajčanky po prameň Váhu). Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied 2011. 228 s.

KRŠKO, Jaromír – VELIČKA, Drahomír: Hydronymia povodia Kysuce. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied 2011. 208 s.

MAJTÁN, Milan – RYMUT, Kazimierz: Hydronymia povodia Oravy. Bratislava: Veda 2006. 208 s.

ONDRUŠ, Šimon: Slovenské rieky – pôvod mien. In: Mistrík, Jozef (red.): Studia Academica Slovaca 8, 1979, s. 267 – 287.

ONDRUŠ, Šimon: Odtajnené trezory slov. Zv. 3. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2004. 232 s.

SALHIOVÁ, Martina: Předslovanská toponymie na území dnešného Slovenska. Rukopis diplomovej práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta MU 2001. 112 s.

STANISLAV, Ján: Odkryté mená slovenských miest a dedín. Bratislava: Nakladateľstvo Dr. J. Orlovského 1947. 82 s.

ŠMILAUER, Vladimír: Vodopis starého Slovenska. Praha – Bratislava: Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy 1932. 564 s. + 3 s. príloha.

ŠMILAUER, Vladimír: Šimon Ondruš: Slovenské rieky – pôvod mien. In: Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 1981, roč. XXII, č. 1 – 2, s. 151 – 156.

ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. Lexikón stredovekých miest na Slovensku. Bratislava: Prodama 2010. 629 s.

ŠUĽGAČ, Viktor Petrovič: Praslovianskij gidronimnij fond (fragment rekonstrukcií). Kyjev: Institut ukrajinskoj movi NAN Ukrajiny 1998. 368 s.

VARSIK, Branislav: Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10. – 12. storočí. Príspevok k etnogenéze Slovákov. Bratislava: Veda 1990. 184 s.

Elektronické zdroje

BARABÁS, Ladislav: http://ladislavbarabas.blogspot.com/2011/09/o-povode-hydronyma-vlara.html [cit. 27. 10. 2021]

web 1 – https://www.puchov.sk/historia-mesta-0.html [cit. 29. 12. 2021]

Résumé

Lexical-semantic resources of some hydronymy and ojkonymy of the middle river basin of Váh

The paper focuses on the research of synchronic and diachronic hydronymy of the middle river basin of Váh in the section Žilina (Rajčianka estuary) – Nemšová (Vlára estuary), which represents the next stage within nationwide project Hydronymia Slovaciae. Váh and Vlára have their origins in pre-Slavic (Indo-European) resources. The Váh region was an important trade route connecting southern Europe with the north. Many Slavic castles protected the strategic area and their names originated from Slavic personal names.

Aspekty literárnovedné a jazykovedné V

Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry
Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku

Vydalo:
© VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku
Hrabovská cesta 1A, 034 01 Ružomberok
verbum@ku.sk

1. vydanie
Ružomberok 2022
307 strán

ISBN 978-80-561-0970-0